

Onthouding.

I.

Kwalijk kan ontkend, dat de wolkjes van het *ascetisme* weer aan het opkomen zijn; met name in Protestantische kringen.

Niet de *ascese* in haar vroegeren vorm, maar een *ascese* in den vorm der negentiende eeuw.

Aan de onthouding op het stuk van het huwelijk is men nog niet toe. Het eigenlijke vasten kwam nog nauwelijks aan het woord. Van opzettelijke zelfkastijding hoorde men nog niet. Kloosterlijke afzondering uit het leven kwam nog niet aan de orde. Kluiszemaars kennen we nog niet. En geen heilige heeft onder ons nog zijn zuil beklimmen.

Maar als ge niet rookt, als ge geen wijn drinkt, geen sterke drank, geen bier, u spent aan koffie en zelfs aan thee; als ge geen vleesch eet; als ge uw kamer hol en koud en leeg meubelt; als ge al wat naar het festijn riekt, mijdt; geen werk van uw kleeding maakt; liefst ook aan de vormen des levens niet veel hecht, dan beschouwt men u in reeds tamelijk breedte kring nu reeds als een wel zoo goed Christen, als dat ge de gewone levenswijze ten deze voortzet.

Allerlei werkt het opkomen van deze *ascese* in de hand.

Voor eerst de weelde, die verzwakte en verwijde, de zedelijke veerkracht brak, geldelijke rijkdom, in zingenot meeslepte, en met haar zacht fluweelen kleed allerlei zonden bedekte, werd velen ten aanstoot, en riep bij reactie ons terug naar soberheid en eenvoud. Uit de zwolte van den lauwen dampkring hunkerde men naar de frisheid van het kille waterbad.

Ten tweede de onrustwekkende toeneming der behoeften aan prikkel leidde tot een overprikkeling en overspanning, die de bedwelmende toestand van verwoestende pestilentie in het maatschappelijk leven deed worden. Reeds liet een Fransch dagblad de vraag verluiden, of het er niet heenging, dat heel de wereld een wereld van krankzinnigen werd. Het was toen Maupassant, de eens zoo gevierde schrijver, naar het dodelijk ging. Vooral de drank is een vloed en een plage geworden, die zich als een vampier om het lichaam onzer maatschappij slingert en haar beste levensbloed vergiftigt en uitzuigt.

Vooral het snellere leven was hier schuld aan. Stoom en electriciteit zijn heerlijke krachten, maar ze jagen den mensch rusteloos voort. De rust is uit zijn leven weg. Op zijn zenuwen komt meer aan, dan die zenuwen dragen kunnen. Dan roepen die uitgerekte, slappe zenuwen om een prikkel die ze weer spannen moge.

En het glas geeft dien prikkel hier, de amfioen elders; hij nog sterker zoekt naar morphine, dat hij zich inspuist, of choralhydrat dat hij drinkt.

Voorts die geprikkelde toestand drijft tot drift en hartstocht. Door sterker voeding poogt men het bloed te sterken, of het sterker bloed de afgematte zenuwen schragen mocht. Vandaar de zooveel machtiger vleeschvoeding. Maar die vleeschvoeding zet het bloed aan. Korzelheid van humeur, driftige opwellingen, verlies van zelfbeheersching volgt er uit. En om dat kwaad te keeren komt dan de reactie tegen de vleeschvoeding op. Het kruid der aarde maakt kalm, het vleesch bevordert onrust.

Dan, de sport is een macht in het leven geworden. Wie niet op een of andere wijze het lichaam hardt en oefent, telt onder onze jonge mannen niet meer mede. Dat moet de insinking van lichamelijke kracht bij ons uitgeput geslacht tegenhouden. En nu, sport is zonder *ascese* ondenkbaar. Wie den prijs behalen wil, moet sober leven, dagen van te voren zich spenen aan alle zingenot, zich zelf beperken, en zich zelf beheerschen. Alleen wie zijn lusten overwint, overwint straks in den kamp.

Een nadere oorzaak voor het opkomen van deze *ascese* is te zoeken in den overwegenden invloed, dien Engeland in deze eeuw op het leven der Protestantische Christenheid wist te verwerven.

Engelschen zijn in hun godsdienstige opvattingen geboren *nomisten*. Hieronder verstaat men de neiging, om de kracht der religie in de daad te zoeken, en deze daad naar vaste wet te regelen. Nomistisch beteekent wettelijk. Nu behoort men slechts aan de Engelsche opvatting van de Zondagviering te herinneren, om te verstaan en te doorzien wat hier *nomistisch* bedoelt, en hoezeer dit *nomisme* in het Engelsch volkskarakter, en juist daardoor in de Engelsche manier van godsdienstig te zijn ligt.

Het is het oude Joodische: *Regel op regel, gebod op gebod*.

Zonder tegenspraak mag dan ook gezegd, dat schier geheel deze *ascetische* actie van Engeland is uitgegaan, en onder Engelschen invloed ook in andere landen veld won.

De Engelschen, als ze zoo iets beoogen, zetten voor alles een beweging op touw, organiseren er zich voor, halen er de hielden van het vasteland bij, en weten op die manier, in een trant, die bewondering wekt, propaganda voor hun denkbeelden te drijven.

Toch zou dit alles naam aan de *ascese*, die opkomt, nog niet den stoot gegeven hebben, die almeer blijkt gegeven te zijn.

Wat ten slotte den doorslag gaf was de algemeene afval van het voorvaderlijk geloof, het loslaten van de Belijdenis onzer martelaren, het laten varen van de vastigheid die in Gods Woord ligt.

Die afval nam eerst den vorm aan van het *Modernisme*, en vond als zoodanig fel verzet. Maar spoedig nam die afval zachte, nieuwe vormen aan, en toen vond ze ook in orthodoxe kringen ingang.

Men moest niet tegen de Schrift ingaan, maar voor Gods Woord ijveren, en inmiddels de Schriften als zoodanig loslaten.

Zoo is men toen van de belijdeniskerk over

gegaan op de belijdende gemeente. Die ongetrouwe belijdenis der gemeente is daarna al ingekrompen. Tenslotte bleef er geen enkele uitwendige, voorwerpelijke vastigheid meer. En toen wierp men zich geheel op het inwendige, op het sentiment, op het gevoel, op wat roeren en aangrijpen kan, en landde men aan bij zekere mystieke, geestelijke vroomheid, zonder eigen karakter of scherpen omtrek.

Dat was de brug, die Modernen en Gevoelsorthodoxen saambracht.

Vroom wilde een ieder wezen, en daar vroomheid, die los van alle belijdenis is, zich dan toch ergens in openbaren moet, is alstoen zeker betoon van kracht, is zeker offer dat men brengt, is iets dat men toont voor de zaak over te hebben, is, om het kort te zeggen, zekere *ascese* zoodat wij Modernen als Half-orthodoxen in zwang gekomen, en heeft men, uit onmiskenbare drang naar ernst, bij de *ascese* gezocht wat men bij den Christus naar de Schriften niet had kunnen vinden.

Zoo ziet men dus wel, wat saamgesteld verschijnsel deze *ascese* in haar tegenwoordigen vorm is.

Uit allerlei oorzaak is ze opgekomen. Allerlei drijfveer stuwt ze voort en verder.

En als men het bestaan en de levenswijze van deze nieuwe *asceten* vergelijkt met het nietige, weelderige, zelfzuchtige, en onbeduidende bestaan van de gewone wereldsche lieden, wie zou dan ook maar een oogenblik aarzelen kunnen, om deze *ascese* van harte toe te juichen, als een teken der hope voor ons geslacht.

Ware er dan ook geen historie, die ons toont, hoe ook in vroeger eeuwen, bij Joden en Christenen, bij Mahomedanen en Heidenen ditzelfde stelsel van *ascese* ingang vond, en tot wat resultaat ze geleid heeft, we zouden allicht geneigd zijn, om in de wateren dixer *ascese* mede te gaan drijven.

Nu echter die historie er is, en ook in die historie een stemme Gods tot ons komt, om ter waarschuwing, wordt de bedachtzaamheid tot voorzichtigheid gemaand, en zou schuld staan wie er met den blinddoek voor zijn oogen inliep.

Vooral Schopenhauer is van menig *ascet* de geestelijke vader, en Schopenhauer vindt zijn ideaal niet in onze Christelijke religie, maar in het *Buddhisme*.

Anticritiek.

Onder de recensies, die in buitenlandsche en binnenlandsche tijdschriften van Dr. Kuypers *Encyclopaedie* gegeven zijn, telt vooral mede die van Dr. Daubanton in de *Theologische Studien*, anno 1895, p. 100 vv.

Door sommigen schijnt verwacht te zijn, dat Dr. Kuypers op staanden voet de critiek, in deze recensie geöfend, door tegencritiek zou pogen te ontwerpen; en zelfs in populaire bladen en geschriften is er door meer dan één een wapen tegen Dr. Kuypers uitgesmeed, dat hij nog altoos in gebreke bleef, om zich tegen Dr. Daubanton te verweren.

Dit vloeide voort uit onbekendheid met de goede manieren op wetenschappelijk terrein.

Zij er daarom aan herinnerd, dat het bijna vaststaande gewoonte is, op recensies geen tegencritiek te leveren, tenzij bij een tweede uitgave van het gerecenseerde werk hiertoe aangeleiding bestaat.

Tegencritiek wordt wel geleverd, maar uiterst zeldzaam, en bij hooge uitzondering. Stellig niet eens op de honderdmaal.

De wetenschappelijke worsteling is geen hanengevecht, waarin men heet van den draad elkaar te lijf vliegt, maar een kalm, rustig bedrijf, waarbij men zijn opinie zegt, die door anderen laat beoordeelen, en nu voorts de uitwerking van beider woord afwacht.

Te minder bestond er ditzmaal reden om van die goede manieren af te wijken, daar de recensie van Dr. Daubanton, in nobelen zin waardeerd, in het algemeen warme sympathie verried, en slechts op enkele punten van aanbelang, verzet aantekende.

En wat vroeger leveren van anticritiek zelfs belachelijk zou gemaakt hebben, is, dat op den huidige oogenblik nog slechts het eerste stuk van deze recensie in ons bezit is, en men den schrijver toch bedaar en kalm moet laten uitspreken.

De wel geharnaste ridder zit rustig in het zadel, alleen de wilde boogschutter rent roekeloos door.

We zouden er dan ook zelfs nu nog niet aan gedacht hebben op één punt Dr. Daubanton te woord te staan, indien men niet tot in gewone weekbladen, dat één punt met zekeren ophief voor de eenvoudige gemeentenaren gebracht had, om, kon het zijn, ons te brandmerken.

Dr. Daubanton hebbe daarom de goedheid deze korte weerspraak niet als een afwijking van de goede manieren te beschouwen, en wille er niets anders in zien dan een ons afgeperst woord van verweer, niet tot hem gericht maar meer tot hen onder de broederen, die ons stilzwijgen aan onvriendelijkheid, aan hoogheid, of we weten niet wat boozen demon toeschreven.

Dit nu was ganschelijk misgezien. We wenschen noch onvriendelijk noch hoog te zijn. Dat we zwegen was alleen, omdat o. i. tot antwoorden geen reden bestond, en in elk geval een populair blad als de *Heraut* niet geschikt is voor een wetenschappelijke anticritiek.

Doch ter zake.

Een sinds lang bekende twistvraag is, of de *Encyclopaedie* van eenig vak in dat vak, of wel in de wijsbegeerte thuis hoort. In dit geval, of de *Encyclopaedie* der heilige Godgeleerdheid deel uitmaakt van de heilige Godgeleerdheid zelf, of wel van de Wijsbegeerte.

Daarover schreef in 1884 Dr. Daubanton, en pleitte voor het laatste, en dat wel in zulk een zin, dat hij ze voor *volstrekt* niet theologisch verklaarde, maar voor *philosophisch* en dit filosofisch nader verstaan in den zin van Hegel.

Hier tegen kwam de *Heraut*, onder dagteekening van 31 Maart 1884 op, zeker niet zonder sympathie voor het stuk van Dr. Daubanton, waarin deze verklaring voorkwam, maar toch met beslist protest tegen de richting, die uit deze verklaring sprak. We deden dat in deze woorden:

»En toch, hoe hoog we Dr. Daubanton's studie ook aanslaan toch moet het ons in den pen, dat de richting ook van deze *Encyclopaedie* o. i. van de waarachtige studie der echte godgeleerdheid afleidt.

Reeds het enkele feit, dat de *Encyclopaedie* van de theologie door Dr. Daubanton buiten de theologie geplaatst en in de algemeene wetenschapsleer wordt ingedeeld, stelt een onoverkomelijk slagboom in zijn weg.

Hierdoor toch wordt eerst de *Encyclopaedie* en straks ook door kracht van consequentie de theologie zelf geseculariseerd, d. w. z. vervreemd van haar particulier beginnel en gedwongen om dienst te doen onder het gemeene recht.

Zoodanig iemand's zelfbewustzijn buiten zijn persoon valt, zoodanig kan de *Encyclopaedie* der godgeleerdheid buiten de godgeleerdheid liggen. *Encyclopaedie* van een wetenschap toch is niets dan de afspiegeling van haar zelfbewustzijn.

Wat ze meer en anders wil zijn, miskent haar karakter.

Dit werd gezegd in een kort *entrefilet*, in een populair blad, waarin uit den aard der zaak geen plaats was voor principieele uiteenzetting.

Dit protest nu handhaven we thans in 1896 nog even beslist, als we het in 1884 uitspraken.

Als iemand zegt: »De *Encyclopaedie* der Theologie is *volstrekt* niet theologisch»; en ze indeelt in een Wijsbegeerte, die geen ander beginsel kent dan dat waarvan Hegel uitging, dan verklaren we nog deze zienswijze voor berispen de waarheid, en leidende tot vernietiging van alle wezenlijke Theologie.

Heel anders komt daarentegen de zaak te staan, zoo men, gelijk in de *Encyclopaedie* van Dr. Kuypers geschied is, de gangbare Philosophie verwerpt en er een *Christelijke Philosophie* voor in de plaats stelt.

Dat Dr. Kuypers deze tegenstelling metterdaad maakte, blijkt 1° uit het breed betoog, waarin hij aantoonde, hoe de *Christelijke wetenschap* principieel verschilt van en oversteekt tegen de wetenschap uit de rede. Zie Deel I, p. 97—168. En is bepaaldelijk voor wat de Philosophie aangaat, te vinden in Deel II, p. 559—563.

Het principieele bezwaar nu, dat op het standpunt van de gangbare Philosophie tegen inderling in haar kader van de theologische *Encyclopaedie* bestond, en onveranderlijk blijft bestaan, valt op dit door Dr. Kuypers ingenomen standpunt, natuurlijk ganschelijk weg.

Bij de gangbare Philosophie toch zou het valsche beginsel der Philosophie de heilige Godgeleerdheid gaan overheeren, en onder het gemeene recht brengen, d. i. als theologie vernietigen.

Staat men daarentegen op het standpunt der Christelijke wetenschap en der Christelijke Philosophie, dan vervalt dit bezwaar geheel, daar immers, gelijk duidelijk in de *Encyclopaedie* is aangegeven, deze wetenschap en deze Philosophie steeds aan het gezag van Gods Woord blijft gebonden en onderworpen.

Zoolang men het standpunt van Dr. Daubanton, wat de wetenschap en de Philosophie aangaat, inneemt, blijven we dan ook nu, evenals in 1884, zeggen, dat de *Encyclopaedie* der Theologie niet onder de Philosophie mag worden thuisgebracht.

Plaats men zich daarentegen op het standpunt, door Dr. Kuypers in zijn *Encyclopaedie*, wat wetenschap en wijsbegeerte aangaat, ingenomen, dan vervalt dit bezwaar, en kan ook de theologische *Encyclopaedie* haar normale plaats in het kader der algemeene wetenschap innemen.

Dat dit in 1884 wel negatief juist geprotesteerd was, maar positief zoodanig volledig als volkomen juist was uitgedrukt, is daaruit te verdaren, dat zulk een breed betoog destijds niet kon worden geleverd, alsook, dat Dr. Kuypers niet gewoon is stil te staan, maar door verdere studie ook op dit punt allengs tot meerdere helderheid is gekomen.

Dit betreft echter alleen de *formele* zijde der quaestie, en is in geen enkel opzicht een tegenspraak waarin hij zich met zichzelf heeft verward.

Want zeer zeker heeft hij in de *Christelijke wetenschap* en in de *Christelijke filosofie* voor de *Encyclopaedie* der Theologie thans een plaats gevonden, maar dat zoo weinig in den zin, alsof de zelfstandigheid der Theologie daaronder ooit schade kon leiden, dat hij veel eerder de zelfstandigheid nu nog veel vaster dan in 1884 heeft gezegd.

Iets wat ook Dr. Daubanton zou hebben ingezien, zoo hij kennis had genomen van het breedvoerig over dit punt te lezen staat in Deel III, p. 556.

Daar toch leest men:

De Theologische *Encyclopaedie* moet de Theologie als organisch deel van het organisme der wetenschap leeren kennen, en valt alzo onder het subiet van de wetenschap als zoodanig. Dit kan niet anders, en wie want de Theologie uit haar zelfde *encyclopaedisch* te kunnen construeeren, misleidt zichzelf en anderen. Intusschen springt het evenzeer in het oog, dat hoezeer het organisme der wetenschap het kader vormt, waarin ook de Theologie, als wetenschap, hare plaats vindt, toch zoodanig in inhoud als de structuur van het corpus Theologiae uit het organisme der wetenschap kan worden gekend.

Dit is hij niet één speciale *Encyclopaedie* het geval. Ook de *Encyclopaedie* der Philosophie en Juridische wetenschappen vinden haar object gegeven en produceren het niet eerst zelf. En wat op de wijze van alle speciale *Encyclopaedie* geblijft, geldt natuurlijk nog in hoogere mate van de Theologische *Encyclopaedie*, ten gevolge van het geheel *excepiet* karakter dat de Theologie aan haar principieel ontleent. Uit dien hoofde is het niet wel denkbaar, dat ooit een niet-theoloog een *encyclo-*

paedie der Theologie zou leveren. Tot op zekere hoogte kan men toch zeggen, dat het de Theologie zelf is, die in haar *Encyclopaedie* zich rekenschap geeft van haar eigen aard, haar eigen bestaan, en haar eigen roeping; slechts worde hierbij nimmer uit het oog verloren, dat dit reflecteeren van haar eigen zelfbewustzijn nooit anders dan in den spiegel van het algemeene denken kan plaats hebben, en dat de Theologie er eerst zijn moet, om haar eigen beeld in schets te brengen. Wat nu eerst komen kan, nadat de Theologie volmondig is, kan reeds daarom niet tot de Theologie zelf behooren, maar moet thuisgebracht onder een ander hoofd. Het is alzo de Theologie, die, aan het einde van zijn taak gekomen, en geheel het corpus Theologiae als object voor zich vindende, alsnu den logos, die in dit object schuilt, in zichzelf poogt op te nemen, en dezen logischen inhoud, of wil men deze Logica niet van de Theologie als Godkennis, maar van de wetenschap der Theologie als zoodanig, in verband zet met den logischen inhoud van het overige weten, en alzo eenheid poogt te brengen in zijn denkend bewustzijn. Diensvolgens is het niet de wijsgeerige denker, die in deze *Encyclopaedie* het corpus Theologiae als corpus vile behandelt, en het zijn plaats aanwijst, maar het is de Theoloog zelf, die, als deelhebbende aan het algemeene denken, het organisme van zijn eigen wetenschap indendt en met het organisme der wetenschap in verband zet. De algemeene *Encyclopaedie* schept dus niet de Theologische *Encyclopaedie* als één van hare organische deelen, maar ze vangt het *encyclopaedisch* beeld der Theologie op, gelijk deze zich aandient, en klimt van deze, in verband met andere speciale *Encyclopaedieën*, tot aller *encyclopaedisch* verband op. Immers, wat is de Theologische *Encyclopaedie*, welbezien, anders dan een Philosophie niet van de Religie maar van de Theologie.

Had Dr. Daubanton, en hadden wie zijn omerking tegen ons uitspeelden, zich de moeite gegund van deze plaatskennis te nemen, hun zou gebleken zijn, dat hun bezwaar volkomen denkbeeldig, en dat het verschil tusschen wat we in 1884 en hetgeen we in 1894 schreven, nauwelijks met een vergrootglas te ontdekken valt.

Kon het duidelijker gezegd? »Het is niet de wijsgeerige denker, die in deze *Encyclopaedie* het corpus theologiae als corpus vile behandelt, maar het is de theoloog die, als deelhebbende aan het algemeene denken, het organisme van zijn eigen wetenschap indendt, en met het organisme der wetenschap in verband zet.

En voelt niet ieder hoe hemelsbreed dit verschil van wat Dr. Daubanton in 1884 sprak van een wijsgeer die uit de Theologie zijn materiaal neemt?

Onze lezers willen het ons vergeven, dat we in een populair blad, ons zoo breed uitspreken over een wetenschappelijke critiek.

Vriendelijke zin jegens de bezwaarde broederen noopte er ons toe.

Natuurlijk was hierover nog veel meer te zeggen, en bestaat er vroeg of laat aanleiding, om rechtstreeks Dr. Daubanton op zijn critiek te antwoorden, zoo zullen we dit punt principieel toelichten.

Thans hieven we het schild slechts van ter zijde op, om een enkelen pijl door broederhand op ons aangelegd, op te vaagen.

KUYPER.

De bepaling van den diensttijd der ouderlingen historisch eenigszins toegelicht.

III.

Eene tweede afwijking van de vaste ordening der Nederlandsche Gereformeerde Kerken heeft zich tijdelijk voorgedaan in Noord-Holland. Toen de kerken aldaar sedert 1572, onder bescherming der Overheid, tot reformatie kwamen, en daarbij, voor zooveel het haar aan geschikt personeel niet ten eenenmale ontbrak, ook ouderlingen en diakenen in dienst stelden, geschiedde dit aanvankelijk, althans bij de meeste der kerken, zonder bepaling van aftreding. En gedurende eenige jaren is men aan die regeling zelfs blijven vasthouden.

Dit blijkt o. a. uit de Acta van hare Particuliere Synoden (openbaar gemaakt door Dr. J. Reitsma en Dr. S. D. van Veen, in het *Eerste Deel* hunner uitgave van de »Acta der Provinciale en Particuliere Synoden, gehouden in de Noordelijke Nederlanden gedurende de jaren 1572-1620»; in welke met betrekking tot dit punt het volgende voorkomt.

Het eerst is erover gehandeld op de Particuliere Synode van Edam in Juli 1574. Van tevoren, in Juni, was de bekende Provinciale Synode van Holland en Zeeland te Dordrecht gehouden. Tot deelneming aan die constituerende vergadering hadden ook de Kerken van Noord-Holland, op hare Particuliere Synode te Grootebroek in April 1574, deputaten beaamd en gevolmachtigd. Maar doordat niet lang daarna de Spaansche legermacht Noord-Holland geheel had bezet, sloot, Middel-Holland geheel had bezet, en zich ook in de buurt van Dordrecht had doen gelden (o. a. door den predikant van Leerdam, die ook naar de Dordtsche Synode was afgevaardigd, gevangen te nemen en op te hangen), hadden de Noord-Hollandsche deputaten de reeds aangevangen reis niet kunnen voortzetten. Hiervan hadden zij aan de Synode een uitvoerig en gemotiveerd bericht gezonden, met bijvoeging: »Wy erbiiden ons altyd na beter gelegentheid geerne te komen ende wy vertrouwen den b. wel toe dat zy christelyk menen te handelen naden regel der Ch. vryhayt, gelyckmen alle Adaphora (d. i. middelmatige dingen) behoort te verhandelen tot gemene stichting. Den welken, so gelaten zijnde wy ons oock geerne onderwerpen. Ende hyer van b. sullen wy metten eersten u. l. antwoordt verwachten». En de Dordtsche Synode had toen »besloten datmen hun wederomme sal schrijven dat hare ontschuldiging van ons onghenomen is. Men sal hun oock d'Acten seijnden ende bidden datse desgelijck in haren ghemeijnten in t'werke stellen. Oock onsen dienst ende hulpe aanbieden, om iemanden aen hun te schicken,

die hun in d'opschickinge harer Kercken helpen mochten, soo onse hulp begheerden» (»Acta van de Nederlandsche Synoden der zestiende eeuw» blz. 169; vergl. met den brief uit Noord-Holland, die aldaar is afgedrukt blz. 193 vgl.). In het algemeen nu is aan dat verlangen der Dordtsche Synode in Noord-Holland voldaan. Maar bij enkele artikelen harer Acta had de bovengenoemde Edamsche Synode bedenking. En zoo werd daar o. a. besloten (art. 2; »Acta der Provinciale en Particuliere Synoden», Dl. I, blz. 26): »Van die continuatie der ouderlingen ende dyaconen. Tegen den 31 artikel des Suydthollantschen synodi is geseyt, dat men die continuatie der ouderlingen ende dyaconen behouden sal, zooverre daer geen occasie om eenige te amoveren bevonden werde, hetwelcke by die consistorien, als waer sulx geschiet, geoordeelt sal worden».

Twee jaren later was in Noord-Holland blijkbaar aanleiding, om dit punt nog eens aan de orde te stellen; en toen werd op de Particuliere Synode van Hoorn in April 1576 wederom besloten (art. 8; a. w. blz. 40): »Van die continuatie der ouderlingen ende dyaconen. Ten achtsten is daer besloten by die algemeyne broederen, dat die ouderlingen ende dyaconen in haeren dienst continueert zullen worden, ter tyt toe eenige opspraak daerover soude moegen coemen ende int provinciale synodo anders bevonden zal worden».

Desgelijks, hoewel minder positief, op de Particuliere Synode van Enkhuizen in April 1578 (art. 13; a. w. blz. 52): »Van die jaerlijcke veranderinge der ouderlingen, lyckpreken ende onordentlyck trouwen. Ten dertiensten op het voorgeven Clementis Martini, dienaar des woerts tot Hoorn, van die jaerlijcke veranderinge der ouderlingen ende dyaconen, van die lyckpredicatie ende onordentlyck trouwen, is geantwoert sulkes alles in synodo nationali zal afghandelt worden, daer een yegelyck classis in zyne byeenkomst mach in zulcker voege van spreken, als int artyckel hierboven vuytgedrukt is» [nl. in art. 1, dat handelt over het gereedmaken der gravamina voor de Nationale Synode van Juni 1578].

Toen in ditzelfde jaar de Nationale Dordtsche Synode de periodieke aftreding had gehandhaafd, werd de uitzondering, waarvoor die Synode vrijheid had gelaten, op een nog al zonderling wijze in Noord-Holland opgevat, en werd dienovereenkomstig op de Particuliere Synode van Amsterdam in September 1578 besloten (art. 7; a. w. blz. 56): »Aengaende het dertiende artyckel nationali synodi Dordraensis ter plaetse van de beroeping der dienaeren is by den broederen besloten, dat, alzo die continuatie ende vergaendering (lees: »veranderinge», gelijk een handschrift ook heeft) van den ouderlingen ende dyaconen in vryheyt is gestelt om daerinne te moegen naar gelegentheit der gemeenten ende stichtingen vryheyt te handelen, dat die gemeente alhier in desen quartier haer ouderlingen ende dyaconen geduerichlycken (d. i. voortdurend) zonder veranderinge zullen houden, behoudelycken dat die kercke van Amsterdam in desen haer vryheyt sal hebben» [nl. om te blijven bij de aldaar aanstonds ingevoerde periodieke aftreding].

En toen drie jaren later de Nationale Middelburgsche Synode de periodieke aftreding wederom bestendigd had, en de uitzondering zoo had geformuleerd, dat misverstand nu niet wel mogelijk was, geschiedde wel op de Particuliere Synode van Alkmaar in October 1581, wat in hare Acta aldus vermeld wordt (art. 17; a. w. blz. 87): »Is hierna van den preside voorgesteld, dat alle die dienaers des woerts ende ouderlingen tot bevestiging der eendrachticheyt der acta synodalia des nationali synodi behooren te onderteekenen. Twelck voer goet bekenent ende oock alzo geschiet is». Maar toch komt nog voor in de Acta der Particuliere Synode van Hoorn in Mei 1584 (art. 4; a. w. blz. 126): »Tot versoek der kercke Christi van Alkmaar om geresolveert te worden, oft die ouderlingen ende dyaconen der gemeenten continueerlycken in haere diensten zullen blijven nae inhoud van den synodo, anno 78 bynnen Amsterdam gehouden, dan oft zij volgens synodum Middelburgensem zullen moegen verandert worden, is geresolveert, dat men die continuatie sal houden ende voederen, daer se noch int gebruyck is, ende dat geen classis noch kercke, daeronder sortierende ende by den gebruyck zynde, tzelve gebruyck nyet en zal moegen veranderen sonder advys van den particulieren synoden ende dat vuyt crachte van onderwerpinge, in denselven synodo tot Amsterdam gedaan».

Uit dit laatste besluit laat zich echter opmaken, dat toen bij de Kerken in Noord-Holland de »continuatie» reeds niet meer de regel was. Dwang is er te dien aanzien zeker niet op haar uitgeoefend. Daarvan is bij de andere Nederlandsche Kerken zelfs nooit sprake geweest; ook niet op hare Generale Synoden. Deze hebben eenvoudig geduld geöfend, in de overtuiging, dat men in Noord-Holland zelf de zaak wel allengs anders zou gaan intien. En ten slotte is dit laatste dan ook geschied. Toen de Nationale Haagsche Synode van 1586 het artikel der Kerkenordering over de aftreding van ouderlingen en dyaconen geheel onveranderd gelaten had, hebben de Noord-Hollandsche Kerken, op hare Particuliere Synode van Alkmaar in Mei 1587, hare vroegere besluiten door het volgende vervangen (art. 7; a. w. blz. 142): »Op die laetste vraghe deses voorschreven classis (nl. die van Alkmaar), oft die ouderlingen ende dyaconen sullen voortaan geduerichlyck (d. i. voortdurend) dienen oft ter contrarie alle jaar het halve deel verandert ende andere in die plaetse gestelt sullen worden, is besloten, dat die kercken hierinne sullen naekomen den 25 artikel des generalen synodi in s Gravenhage, vermeldende dat het halve deel der ouderlingen ende dyaconen alle jaar sal verandert worden, ten waere die gelegentheit ende profyt der

kerken anders verscheiden. En daarna schijnt er in Noord-Holland op dit punt geen noemenswaard verschil meer te zijn voorgekomen.

Daarentegen is eene andere uitzondering op den algemeenen regel van de Nederlandsche Gereformeerde Kerken tot de 19e eeuw blijven voortduren; al bij de Gereformeerde Kerk der stad Groningen.

Te dien aanzien vermeldt W. A. Bachene in zijne „Kerkelyke Geographie der Verenigde Nederlanden“ (Vierde Stuk, blz. 85):

„De Ouderlingen (der stad Groningen) bestaan uit drierley Stands-persoonen: naamlyk, vier uit Burgemeesters en Raadsheeren der Stad: vier uit de Geleerden, welke zyn, 'tzy Professoren der Akademie, 'tzy Gepromoveerden, tot de eene of andere Fakulteit: en, elydelyk, acht uit de Borgery. En deze Ouderlingen blyven in die bediening volhardende, voor hun gansche leven; dus, geene nieuwe Beroeping geschied, dan door een tusschen komend sterfgeval, vertrek, of dergelyk.

„De Diakenen (waar toe men gemeenlyk geene andere, dan gehuwde persoonen, verkieft) volhardende 4 jaren in dezen dienst: en zy, die hunne jaren uitgediend hebben, zyn niet meer tot den Diakensdienst verkiefsbaar: gelyk ook de Diakonen-orden geene vryheid daar toe geeft; luidende: „Die tot Diakenen verkoren worden, zullen het zelve Ampt bedienen vier jaren; en, niet meer.“

Bij die Kerk was zoodanige regeling van de Overheid alomstg. En het is er mede gegaan, als met andere soortgelijke regelingen, waarin de Kerk der stad Groningen van de andere Kerken onderscheiden was. Daar de Kerk hierin van de Overheid niet vrij was, en pogingen tot verandering toch wel niet gelukt zouden zijn, en die afwijkingen op zichzelf de kerk nog niet misvormden, heeft men ze aanvaard en eenvoudig laten voortbestaan.

F. L. RUTGERS.

Uit de Pers.

Ook het tweede stuk uit het *Geref. Volksblad* is te interessant en te waar, om er de lezing van aan onze lezers te onthouden. Het is van dezen inhoud:

Al wie van de voorstelling uitgaat alsof de dogmatische denkbeelden, die wij zullen nu maar zeggen, de school van Dr. Kuyper thans voornamelyk propageert — denken aan zijn, die vroeger nimmer in zins Gereformeerden lichte opgekomen zijn — behoort van deze aangelegenheid zich toch enigszins beter op de hoogte te stellen. Allereerst indien iemand zich tot voorlichter van anderen aandient.

Van het begin der groote reformatie hebben de ideeën over de leer der rechtvaardigmaking van eenzijdig, over den Heiligen Doop al het bad der wedergeboorte; een uitdrukking nog wel letterlijk ontleend aan de Heilige Schrift, over de wedergeboorte als onmiddellijks levendigmakende daad des Heiligen Geestes van het hart des zondara, en al wat hiermee in verband staat, zij zeggen van het begin der reformatie ten jare 15 en 16 honderd, hebben deze denkbeelden vele bevestiging en in het geloof kerngezonde belijders des Heeren gevonden. Maar niet alleen dit. Zelfs in de vroegere Christelijke Gereformeerde kerk zijn deze denkbeelden, thans behoorende in de dogmatische Supralapsarische School, niet geheel onbekend geweest. Als wij ons zoo uitdrukken, bedoelen wij hiermee, dat vele leden der kerk en ook vele Gereformeerden, die door kerkrechtelijke bezwaren geleid, zich formeel bij de Christelijke Gereformeerde kerk niet konden aansluiten, — met hand en tand de theologische uiteenzetting van de waarheid, gelijk dit o. a. door Alexander Comrie geschied is, hebben omhield en het geslacht derzeker ook nu nog niet geheel uitstierf.

Voor al in de periode van '34—60 was deze Comriaansche-Calvinistische theologie de theologie, waarin de ziel van 't Heeren doorgedield volk haar geestelijke spijze op den weg naar den hemel zocht en genoot. De oude vromen van de eerste periode der afscheiding, voorzooft zij met helder gestreeld onderscheidingsvermogen begaafd waren, konden besluit voor Comrie, Brakel en Van der Kemp lezen zij ook wel. Doch deze laatste soort schryvers meer voor de praktijk der goddijlging. Voor de heldere uiteenzetting van de Gereformeerde leer was Comrie hun bevelingsboek. En dat zij zooveel met mannen van het genre als Comrie opvadden, lag in hoofdzaak daarin, dat God de Heilige Geest hen, evenals Comrie, klaar en helder voor hun persoonlijk bewustzijn, — met andere woorden, ook in de conscientie, — gerechtvaardigd had en welke „*intuïtieve*“ daad, zij terdage onderscheidden van hun *schakelij* rechtvaardigmaking in den persoon des Middelaars en van hun *schakelij* rechtvaardigmaking in het eeuwig besluit. Godel, juist zooda ook Comrie deze dingen ontwikkeld in zijn brief over de rechtvaardigmaking in verband met zijn Catechismus en het meer genoemde dan wel gelezen en bestudeerde examen van tolerantie.

In de tweede periode van de kerkelijke beweging van 1834 — week evenwel deze Comriaansche opvatting van de heilzaamheid voor een groot deel. De invloed van het Kamper dogmatisch onderwijs heeft zich sedert 1860 van lieverlede doen gelden. Uit de gedachtenwereld van Comrie sprong men nu over in die van A. Marck en A. Brakel, terwijl ook de nieuwere renaissance strooming van de Utrechtse theologie onwillekeurig invloed kreeg. Zover ging dit zelfs, dat de federaal-theologie voor een goed deel op non-activiteit kwam te staan. En het was eerst weder in en na 1882, dat de leer o. a. van het werkverbond, meer helder en bondig voor het oor der studeerende jongelieden in 't licht werd gesteld, en, gelijk wij reeds in een vorig artikel aanstipten, de theologische lijn over een leeuw meer recht liggende dogmatische meridiaan werd getrokken, dan wel van '60—80 dit het geval was geweest.

Men moet dus heden niet zeggen: al wat de Heraut verkondigt opzichthet de hier genoemde leeropvattingen — is een splintermeis leerstelsel, contra-Gereformeerde, en lijnrecht staande tegen de leerbeschouwingen, die men vroeger in de Christelijke Gereformeerde kerk algemeen toegedaan was. Want zulk een voorstelling is niet met oog op bovenstaande historische gegevens, zoo ongeveer van '60—82, waarin de Christelijke Gereformeerde kerk de Comriaansche beschouwingswijze liet rusten. Maar vóór 1860 was juist deze beschouwing van de waarheid de universele in de schatting van zeer vele vromen en degelijke ontwikkelde Christenen. Men moet zich de oude geselschappen der dagen, vooral in Holland, nog maar even kunnen herinneren — om dit tusschen te geven. Zelfs werden de leeraren, die reeds toen van Comrie's voorstelling afweken, door die meer kras loyale redeneerende leden nu en dan half-pelagisch-pietistisch geride mannen getrokken. Niet het minst geschiedde dit bij de bespreking van den locus over de plaatsheleendende voldoening in verband met het stuk van de algemeene aanblijding van het Evangelie. Wie onder meer hiervan iets weten wil, raadplege de kerkelijke acten van den Amsterdamschen Kerkeraad van de jaren 1840—41, '55 en '59 en leze de brochure van Dr. A. van der Linden, „*de afwijking in de Gereformeerde kerk*“ en „*Wie is rechtvaardig?*“

Doch genoeg voor ons bestek. De bewering: Kuy-

per leer is nieuwheid in de Gereformeerde kerk en — niet Gereformeerde — kan in geen enkel opzicht den toets, wij zeggen niet eens van een diepinnig onderzoek, doorstaan.

Wat de Heraut dienovereenkomstig propageert is niets meer en niets anders, dan de nadere uitwerking en toelichting van de Gomriaansche-Calvinistische theologie.

Maar wat was in — wij merken het evenster reeds op — de dienaren des Woords, die hun opleiding te Kampen genoten tot voor 1882, zijn in 't geheel niet met deze opvatting van de waarheid vertrouwd geworden. Comrie gold als filosoof. Wie zuiver Gereformeerde wilde zijn, moest zich laten onderwijzen door Marck en de zijnen. Want zooda dero het geleerd hadden, was het vóór hen in de drie formulieren van eenheid ontwikkeld en vastgesteld. Toegegeven moest wel, dat ook Gomriaans lid was der Dordtsche Synode en Bogerman zelfs de voorzitsterstoel bekleedde, — maar uitgemaakt was tevens, dat het Supralapsarisme te Dordt in de ban was gedaan; ook de Nederlandsche geloofsbelijdenis staat volgens deze meening op ruimer in-fra-lapsarisch standpunt.

Zoo stonden de studenten dus op het kerkelijke dogmatische schakelbord in de Christelijke Gereformeerde kerk tot op 1882.

Wij kunnen zeggen sinds dat jaar van de uitbreiding onder hemende Theologische School te Kampen, is er een kentering ook ten deze gekomen. De studenten hielden nu op een handboek te gebruiken uit de 17de eeuw. De nieuwe professor, in het vak toegepast met Universele studie en wetenschap, begreep, dat de oude dogmatiek van vroeger eeuwen, hoe nitnemend nog in menig opzicht, ook voor dezen dag toch minstens geconcludeerd diende te worden. Het stuk der historie tusschen 17 honderd en 18 honderd zooveel, was door God den Heere toch niet vergeefs gesproken. Als Gereformeerde kerk diende de onse ook voort te bouwen op de volmaking van Gods huis. Onze vadersen, hoe nitnemend overigens ook, hadden toch niet ieder stuk der waarheid in geheel onverbetterlijke formule onschreven. Bovendien, wat tal van nieuwe elementen waren in de oude dwalingen van weder niet ingelast. En — mocht het eindelijk nu maar zoo voorttoets aangekomen, — dat het Comriaansche een bloot filosofisch verschijnsel mocht heeten, waarmee de Gereformeerde kerken eigenlijk niet meer behooren te rekenen!

Wie met ons in 1894 op de Centraal-pastorale Conferentie te Zwolle het referaat over de eeuwige rechtvaardiging van den tegenwoordigen hoogleraar in de dogmatiek te Kampen beluisterden mocht, heeft stellig wel een andere conclusie mee naar huis genomen.

Trouwens wij hebben nimmer geloofd, dat Comrie als „philosoof“ mocht gewaardeerd. Wij hebben altoos amen gezegd, als wij talentvolle mannen dezen Comrie hoorden noemen een van de scherpst denkende theologen van de 18de eeuw.

Alleen zijn denkbeelden zijn een poos terijl gezet. Maar thans dingen zij reeds weder naar een ruime plaats in het midden van de Gereformeerde kerken.

Wat wij evenwel intusschen ons zeer best voortstellen kunnen, is de zeer verklaarbare reactie, die deswege tegen deze herlevende Comriaansche-theologische leerbeschouwing zich hoe langer zoo luider begint uit te spreken.

Wat is onaangenaam voor iemand, die zich zoo soetjes aan klaar en op de hoogte gevoelt en ook in zekeren zin bepaald tot zekere hoogte kwam, als hij nu eensklaps verneemt, dat er nevens zijn kijk op de dingen nog een ander inzicht in de waarheid mogelijk is, dat in geen enkel opzicht iets aan de eere Gods of de zaligheid der menschen te kort doet, en dat strikt genomen minstens evenveel gezond kan heeten als de beschouwing, die tot hertoe voor zekeren kring als de eenig afdoende gold?

Wij stemmen toe, dat is wel een beetje verdrietig. Men dacht er te zijn. En zie — nu vernemen men, dat doorwerken het wachtwoord werd en dat de voorstelling van de waarheid, die een tijd lang gerust heeft — onder het aanblijfsdij bestel onzes Gods, weer als met nieuwe kracht zich aanmeldt bij de gewetens der menschen.

Niet minder dan het eerste stuk neemt ook dit tweede een der sluiers weg waartoe men nu eettelijke jaren den waren stand van zaken onkenbaar poogde te maken.

Alleen merken we op, dat men A. Marck en Brakel nooit verdenken mag van principieel tegen de Calvinistische leer over te hebben gestaan, gelijk dit thans velen onder ons doen.

Integendeel, wie *BRAKEL, Prete van wameringen*, p. 306 vv. indert, merkt terstond, hoe de school van Comrie zeer goed wist, dat ook A. Marck en de zijnen de lijnen der waarheid nog onverbogen lieten. Zelfs hebben we op meer dan één punt aangehouden, hoe men bij A. Marck en Brakel nog zeer goed de strepen vindt, die u zeggen waar het goede spoor loopt. Alleen ze hebben het gewicht van *links naar rechts* verplaatst, wat *rechts naar links* gemaakt, en hun volgelingen, heel de hoofdzaak vergetende, zijn in de lijfszaak of uitwerking al de zaak gaan zien.

KUYPER.

Officiële Berichten.

Met verkorting uit het Kerkblad van 7 Febr. 1896. Vergadering der Classe „Gravenhage“, gehouden 28 Januari 1896.

De notulen worden gelezen en vastgesteld. Op een schrijven van de kerk van Zuidland, waarin steun wordt gevraagd voor de diaconie, besluit de Classe, zich om nadere inlichting te wenden tot de Classe, waaronder genoemde kerk ressorteert, en inmiddels den nood te gedempen.

Op verzoek van Naaldwijk wordt de zorg voor de nog niet ontkomen kerk van Wageningen opgedragen aan de kerk van Loosdrecht.

Met meerderheid van stemmen wordt besloten, om te blijven bij art. 22 van de Classieke bepalingen en alzo geen deputaten te benoemen voor approbatie van beroepingen.

Op de vraag van Dr. Van der Valk: „Kan de Classe niets doen voor de Gereformeerde in Transvaal, in 't bijzonder voor die van Johannesburg?“ besluit de vergadering een tweetal deputaten te benoemen met opdracht, een schrijven van sympathie te zenden aan de Gereformeerde kerk te Pretoria; en daarbij de begeerte uit te spreken van de kerken in deze Classe, om onze Gereformeerde broeders in Transvaal, zoo mogelijk, op eenige wijze van dienst te zijn. Dr. Van der Valk en Dr. Sikkel worden hiervoor aangewezen.

Classis Breukelen, 30 Januari 1896.

Na het benoemen van het moderamen, stelt de praeses aan de orde het voorlezen der notulen. Deze worden goedgekeurd.

Een ingekomen brief van Vinkeveen van de vrije gemeente aldaar, inhoudende de begeerte om met de broeders van de Gereformeerde kerk te verzoenen, wordt met blijdschap vernomen, en de Classis belooft daartoe te zullen medewerken.

Op de vraag van de kerk van Mijldrecht om de bid- en dankdagen in deze Classe op eenzelfde dag te houden, wordt geraden, dit onderling op de kerkeraadsvergaderingen nog eens te bespreken.

In de pauze worden de collecten geind voor de theologie. Op een ander voorstel van de kerk van Mijldrecht, om geen predikant te beroepen op een traktement minder dan 1000 gulden, wordt besloten, dat bij iedere roeping de kerken met de Classis zullen raadplegen.

De vraag van Breukelen, of kinderen, gedoopt in de Hervormde kerk, wier ouders zich bij de Gereformeerde kerk gevoegd hebben, moeten worden ingeschreven in de boeken der kerk, wordt bevestigend beantwoord; terwijl er de nadruk opgelegd wordt, om ook de namen der kinderen op de attestaten te vermelden.

Nog wordt het een en ander besproken; o. a. wordt de kerk van Nichtevecht voor één jaar 50 gulden toegezegd, tot verhooging van het tractement voor haar beroepen leeraar, en op sterke wijze de afkeuring uitgesproken over de handwijze van den kerkeraad van Kamerik, omtrent de aantekening, die hij gedaan heeft in het Kerkelijk Handboekje aangaande den heer Davelaar.

Classieke vergadering te Groningen, 30 Januari 1896.

Ter tafel komt de nadere behandeling van het door de Commissie ad hoc rondgezonden rapport in zake art. 36, Nederl. Geloofsbel. Dr. Piet leest namens de commissie een nader rapport voor ter beantwoording van de door sommige kerkeraden ingezonden opmerkingen; de commissie handhaaft, wat ze in haar eerste rapport ter verklaring van art. 36 heeft geschreven, en de conclusie tot ongewijzigd behoud van de betwiste zinne. Na langdurige discussie wordt de conclusie van het rapport, op de vorige vergadering ingediend, met meerderheid van stemmen aangenomen, luidende aldus: „Wij stellen aan de Classis voor, art. 36 te handhaven, en de ingelachre bezwaren voor ongegrond te verklaren“. Met deze conclusie zullen de verschillende classieke vergaderingen binnen de provincie Groningen worden in kennis gesteld. Aan de commissie wordt de dank der vergadering betuigd. De broeder, die het eerst de bezwaren heeft ter tafel gebracht, deelt mede, dat hij deze zaak ter Prov. Synode wenscht te brengen.

Dr. Westerhuis leest namens de meerderheid eener vroeger benoemde Commissie een rapport voor in zake het al of niet aftreden van onderlingen (Art. 27 D. K.). Dr. Teves leest een ander rapport over, als uiting van het gevoelen der minderheid dezer Commissie. Daar wel de historische toelichting, maar niet de conclusien van die beide rapporten in de praktijk veel uiteenloopen, en de kerkeraad van Eeinge, die de zaak ter tafel gebracht heeft, genoegzaam licht in deze zaak heeft ontvangen, besluit de Classis op deze zaak niet verder in te gaan, en de rapporten gedrukt aan de kerkeraden toe te zenden.

Voor Kinderen.

EENE REIS IN DE MIDDELEEUWEN.

XL.

LANG GENOEG.

Het zal u zeker niet verwonderen, vrienden, als ik zeg, dat Marco Polo, toen hij later van al deze dingen vertelde, maar bij weinigen geloof vond. Immers liet meeste er van was in het Westen van Europa geheel onbekend; alles was daar nog niet zoo op groeten voet ingericht.

Daarbij kwam, dat vele reizigers, die lang niet altijd zoover geweest waren als Marco, van hun reizen allerlei verhalen opschieden, die later bleek sprookjes te wezen; dikwijls waren de reizigers zelf door hun goetgeloovigheid of hun bijgeloofigheid misleid.

Als men de oude reisverhalen leest, dan vindt men daarin dikwijls heel veel, dat bijna waarzinnig is en niets meer. Men leest dan van bronnen, wier water doet menschen die het drinken, weer jong maakt; van boomten waar vogels aan groeien; van den magneetberg die de schepen tot zich trekt; van vischen zoo groot als 't eiland Urk en vele zulke dwaasheden meer. 't Is dan ook best te begrijpen, dat het spreekwoord ontstond: „Van verre is 't gemakkelijk liegen“. Evenwel, niet alle reizigers waren zoo onbetrouwbaar of lieten zich zoo bedotten. Marco Polo althans vertelde niets dan waarheid. Nu moet hij niet denken, dat daarom de menschen in zijn land, toen hij terugkwam, hem geloofden. Integendeel, dikwijls wordt juist de waarheid het minst geloofd. Maar latere reizigers en ook de onderzoekingen, door menschen uit onzen tijd gedaan, hebben bewezen, dat wat onze Venetiaan verhaalde, volkomen zoo was als hij zei.

Toch heeft bijna alle „geen Marco Polo vertelde wel eenigen, en zelfs grooten indruk op zijn tijdgenooten in Europa gemaakt. Ze zullen gedacht hebben, al is ook de helft verzonnen, er blijft nog genoeg over. Dit althans is zeker, dat de zevaarders van Italië en van andere landen van Europa, veel van 'tgeen hij verhaalde, in de ooren knoopten. Twee dingen vooral trokken hen aan. Het eene was het goudland *Zipangoe*, anders gezegd Japan, 'twelk Polo zeer juist het oostelijkste eiland van Azië noemde. Ten tweede de schatten van Indië, die Polo gezien had en waarvan hij veel wist te vertellen.

En als hij zien wilt, hoezeer de geruchten van het goud en de schatten der landen langzamerhand de hooften vervulden, liet dan maar eens hier op: Columbus die twee eeuwen later uitging om nieuwe landen te ontdekken, was een Italiaan, evenals Polo. Columbus nu hoopte over zee den weg te vinden naar de rijke landen, die in Azië of verder op moesten liggen, Zipangoe en Indië, en die hij, naar hij meende, al westwaarts zellende, moest bereiken. Daar had hij ook gelijk in, maar hij stelde zich de aarde veel kleiner voor dan zij is, en wist nog niet, dat men uit Europa, door oostelijk te gaan, er wel zoo gemakkelijk kon komen, en evenmin dat westwaarts eerst nog een ander werelddeel lag, later Amerika geheeten. Toen hij dat ontroof, verbeeldde hij zich dan ook reeds in het eigenlijke Indië te zijn, en noemde het ook alzo. Vandaar dat we thans een Oost-Indië en een West-Indië kennen. (Merk echter op, dat de inlandsche bewoners van het Aziatisch Indië steeds Indiërs heeten — in Voor-Indië ook Hindoes — en die van het Westelijk Indië Indianen.)

Twintig jaren waren verlopen. Nog altijd was Marco Polo met zijn vader Nicolo en zijn oom Maffia in het vreemde, verre land. Trouwens, ze hadden het daar goed, want de Khan bewees ook aan de oudere Polo's vele gunsten en eerde hen hoog, en zoo deed ook vanzelf heel het hof. Toch begon onze Venetianen meer en meer het verlangen naar hun vaderland te kwelen. Ze hadden nu genoeg avonturen doortuifd, meer vreemde landen en vreemde gezichten gezien dan iemand ter wereld, allerlei tochten meegemaakt, en zoo groote rijkdommen verkregen, dat ze er best een rustigen onlen dag van konden hebben, en Marco, die nog in de volle kracht zijns levens was, ook geen gebrek behoeft te vrezen. Doch nu verlangden ze dan ook hun land en volk weer te zien, en eens te vertellen wat ze alzo gezien en ondervonden hadden. Bovendien, hoe goed ze 't ook bij de Mongolen hadden, toch was dat heidensehe volk hun vreemd en bleef dit, gelijk best te begrijpen is.

Zoo vroegen zij dan aan den Groot-Khan ver-

lot „om weder naar hun land te trekken. Maar dat scheen niet gemakkelijk te zullen worden ingewilligd. Koelbal trok een heel bedenkelijk gezicht, en zou er eens over denken. Doch hij vergat het een tijdlang — natuurlijk zonder opzet. En toen Nicolo er hem nog eens beleefde aan herinnerde, zei Koelbal: „Beste vriend, dat gaat niet. Gij zijt hier nu eenmaal en hebt mij dank, niet te klagen. Ge hebt nu twintig jaar in mijn rijk gewoond en mij trouw gediend, en ik heb, geloof ik, u voor uw diensten rijklijk geloon. Daarom zoudt ge dan nu heengaan?“

Nu moest Nicolo toestemmen, dat de Khan hem in alle opzichten zeer goed had behandeld, en ook dat het leven aan het hof best was uit te houden, maar toch verlangde hij, zei hij, zeer, zijn land en volk weer te zien.

De Khan echter hoorde daar niet graag van. Hij stelde terecht die vreemdelingen op hoogen prijs, die hem zoo trouw gediend, en zoo veel voor hem gedaan hadden. „Ik zal u wat zeggen“, zoo sprak hij, „blijft hier, en ik zal u nog hooger posten geven dan gij nu al bekleedt; gij kunt zeggen hoe gij 't hebben wilt, en de rijkdommen die gij bezit, zal ik verduubbelen. Maar heengaan moet gij niet.“

Wat nu te doen? Heengaan zonder dat de Khan het wilde? Dat was onmogelijk. De afstand tusschen Venetië en Peking kon men maar niet zoo met een polsstok even overspringen, en daarbij was de reis voor vluchtelingen ook uiterst gevaarlijk. Er viel dus niet aan te doen, en onze drie gezellen begrepen, dat zij vooreerst wel niet weg zouden komen, ja, dat zij, zoo lang Koelbal leefde, ten minste, in zijn rijk zouden moeten blijven. 't Was geen aangenaam vooruitzicht, maar wat zou men doen?

Doch onverwacht werd hun een uitweg geopend, in den letterlijken zin van het woord.

CORRESPONDENTIE.

Op een vraag omtrent woorden, die hier en daar in gebruik zijn, kunnen we op 't oogenblik alleen zeggen, dat men in verschillende deelen van ons land dezelfde dieren en planten enz. vaak met verschillende namen noemt.

Zoo zijn, zoover we weten, een *krasboom*, een *hemel* en een *engeling* 'tzelde dier. *Tuinboomen*, *groote boom* en *boortboom* duiden dezelfde spij: *geenen* en *wortelen* verschillen ook niet veel. Veelal echter kent men op vele plaatsen meer dan één naam. Een jong paard b.v. heet wel een *kuchelje*, maar ook een *veulen*, en een *kijft* en *kieft*. Ook heeft men veelal één woord, dat het meest algemeen is, en b.v. in boeken wordt gebruikt. Iedereen weet wel wat rundvleesch is, maar op de eene plaats zal men dat aanduiden met *veentvleesch*, elders als *horvleesch*, en nog weer op andere plaatsen als *beestvleesch*. Misschien praten we blunnenkort over een en ander nog eens nader.

Over de vraag uit H. in 't volgend nr.

HOOGENBEEK.

Gereformeerde Gezondheid.

Gereformeerde Kerken.

BEROEPEN: Anna-Jacobspolder (cl. Tholen), J. H. Donner jr. te Nieuwduin (cl. Goes). — Armenuden (cl. Middelharnis), A. E. Ruijs te Serooskerke (Walcheren). B. Emlichheim (graafschap Bentheim, Pruisen), L. Bonna te Terneuzen. — Wijket Balk (cl. Sneek), G. Boekenoog, cand. aan de V. U. — Hoogeveen (Dr. A. J. Heynselaar te Bodegraven (Zuid-Holland). — Leuwarden B. Dr. H. H. Kuyper te Baarn. — Bleiswijk, J. H. M. G. Wolf te Maasland. AANGENOMEN: Haarlem G. W. Ringnalda te Oude-water.

BEDANKT: Anna-Jacobspolder (cl. Tholen), J. H. Donner jr. te Nieuwduin (gem. 't Heer-Arendskerke). — Nijkerk over de Veluwe, S. Bosma te Wommels.

Nederlandsche Hervormde Kerk.

BEROEPEN: Loosdrecht, B. Zoete te Augustinusg. — Rats, D. J. van Brummen te Haskerhorne. — Gouda, G. Muisvelt te Scherpenzeel (Geld.). — Nieuwerkerk (op Duiveland), J. van den Bergen te Varsseveld. — Midwoud, A. B. D. Eerdman, cand. — Middelnburg (vac. Heilring), N. M. de Ligte te Rheun. — Lunteren, L. V. C. Meschke te Rossumdonk. — Aalsmeer, J. D. J. Idenburg te Ter-Aa. — 't Heer-Arendskerke en Baardrood, J. R. Callenbach te Ierserk. — Vuursche, F. J. Los te Bruchem. — Wierum, R. Jaarsma te Balk.

AANGENOMEN: Willemstad, J. W. Beerskamp te Echeld (bij Tiel). — Burgh, C. J. H. Verweij, cand. te Middelharnis. — Selligen, G. Vossers te Schoonoord. — BEDANKT: Minneringa, L. B. Tjellbes te Schraard. — Dantunawoud, D. J. van Brummen te Haskerhorne. — Goudriaan, C. A. T. Lekkerkerker, cand. te Leiden. — Zwartwaal, A. van Krevelen, cand. — De Lier (bij Delft), Th. G. C. Rappard te Zuilichem c. a. — Bleskensgraaf en Hofwegen, C. Bout-hoorn te Groot-Ammer. — Bannik, J. H. Gunning te Leersum. — E. H. Jonker te Holten. — Oosterend (op Texel), F. A. van Schaik te Den Burg. — Woudbrugge, H. Th. Rappard te Zuilichem.

Advertentien.

16 Februari hopen onze lieve Pa en Ma: Dr. K. FERNHOUT EN A. FERNHOUT—VAN NOOTEN, HUNNE 12½-jarige Echtvereeniging TE HERDENKEN. Hunne liefhebbers kinderen. Utrecht, Febr. 1896.

Tot onze diepe droefheid nam de Heere van ons, in den ouderdom van bijna 50 jaar, onzen geliefden broeder TEUNIS DE WAAL.

Ouderling bij de Geref. kerk, (Slotlaan), alhier. Het leven was hem Christus, het sterven is hem gewin.

Namens den kerkeraad, Dr. A. G. HONIG, Praeses. G. VERDONK Axta, Scriba. Zest, 27 Januari 1896.

P. VAN EIJK. Firma JOHANNES KRAMER & Co., DAM 15—17, AMSTERDAM.

Koopen en verkoopen EFFEDTEN, diverse LOTEN en vreemde COUPONS, Wisselen Gouden Zilveren MUNTEN en vreemde Banknoten. Sluiten PRODUCEATEN en REELENINGEN. Namen gouden en zilveren 1/2, 1/4, 1/8, 1/16, 1/32, 1/64, 1/128, 1/256, 1/512, 1/1024, 1/2048, 1/4096, 1/8192, 1/16384, 1/32768, 1/65536, 1/131072, 1/262144, 1/524288, 1/1048576, 1/2097152, 1/4194304, 1/8388608, 1/16777216, 1/33554432, 1/67108864, 1/134217728, 1/268435456, 1/536870912, 1/1073741824, 1/2147483648, 1/4294967296, 1/8589934592, 1/17179869184, 1/34359738368, 1/68719476736, 1/137438953472, 1/274877906944, 1/549755813888, 1/1099511627776, 1/2199023255552, 1/4398046511104, 1/8796093022208, 1/17592186044416, 1/35184372088832, 1/70368744177664, 1/140737488355328, 1/281474976710656, 1/562949953421312, 1/1125899906842624, 1/2251799813685248, 1/4503599627370496, 1/9007199254740992, 1/18014398509481984, 1/36028797018963968, 1/72057594037927936, 1/144115188075855872, 1/288230376151711744, 1/576460752303423488, 1/1152921504606846976, 1/2305843009213693952, 1/4611686018427387904, 1/9223372036854775808, 1/18446744073709551616, 1/36893488147419103232, 1/73786976294838206464, 1/147573952589676412928, 1/295147905179352825856, 1/590295810358705651712, 1/1180591620717411303424, 1/2361183241434822606848, 1/4722366482869645213696, 1/9444732965739290427392, 1/18889465931478580854784, 1/37778931862957161709568, 1/75557863725914323419136, 1/151115727451828646838272, 1/302231454903657293676544, 1/604462909807314587353088, 1/1208925819614629174706176, 1/2417851639229258349412352, 1/4835703278458516698824704, 1/9671406556917033397649408, 1/19342813113834066795298816, 1/38685626227668133590597632, 1/77371252455336267181195264, 1/154742504910672534362390528, 1/309485009821345068724781056, 1/618970019642690137449562112, 1/1237940039285380274899124224, 1/2475880078570760549798248448, 1/4951760157141521099596496896, 1/9903520314283042199192993792, 1/19807040628566084398385987584, 1/39614081257132168796771975168, 1/79228162514264337593543950336, 1/158456325028528675187087900672, 1/316912650057057350374175801344, 1/633825300114114700748351602688, 1/1267650600228229401496703205376, 1/2535301200456458802993406410752, 1/5070602400912917605986812821504, 1/10141204801825835211973625643008, 1/20282409603651670423947251286016, 1/40564819207303340847894502572032, 1/81129638414606681695789005144064, 1/162259276829213363391578010288128, 1/324518553658426726783156020576256, 1/649037107316853453566312041152512, 1/12980742146337